

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

“NASOYIM UL-MUHABBAT” VA “TARIXI MUHAMMADIY” ASARIDA CHAHORYORLAR TA’RIFINING QIYOSIY TAHLILI

Karimova Zarina Muxtorjon qizi
Buxoro xalqaro universiteti magistranti

Anotatsiya.

Ushbu ilmiy maqolada Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” hamda Alixonto‘ra Sog‘uniyning “Tarixi Muhammadiy” asarlarida chahoryorlar — Hazrati Abu Bakr Siddiq, Hazrati Umar ibn Xattob, Hazrati Usmon ibn Affon va Hazrati Ali ibn Abu Tolib obrazlarining badiiy-didaktik, tarixiy-ma’rifiy va ma’naviy-axloqiy talqini qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ikki asarda chahoryorlar siymosi qanday estetik vazifa bajarayotgani, ularning fazilatlarini qaysi mezonlar asosida saralanayotgani, tasvir usuli, ifoda ohangi, diniy-ma’rifiy mazmuni hamda muallif konsepsiyasi nuqtai nazaridan qanday umumiylik va tafovutlar mavjudligini aniqlashdan iborat. Maqolada “Nasoyim ul-muhabbat”da chahoryorlar tasavvufiy silsila, valoyat, ruhiy kamolot va ma’naviy yetuklik mezonlari bilan bog‘liq holda yoritilishi, “Tarixi Muhammadiy”da esa ular islom tarixining tayanch shaxslari, payg‘ambarimizga eng yaqin sahobalar, adolat, sidq, hayoli fazilat, ilm va shijoat timsollari sifatida kengroq tarixiy-siyra kontekstida talqin qilinishi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada birinchi asarda ixcham, ishoraviy, tazkiraviy va ma’naviy-biografik yondashuv ustuvorligi, ikkinchi asarda esa voqeabandlik, tushuntirish, ommaboplik va tarixiy-didaktik bayon kuchliroq ekani ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijasida chahoryorlar obrazining ikki asarda ham ideal musulmon shaxs timsoli sifatida talqin etilgani, biroq ularning badiiy vazifasi, semantik og‘irligi va kompozitsion yuklamasi turlicha shakllangani xulosalanadi. “Nasoyim ul-muhabbat”da chahoryorlar ruhiy irfon va valoyat mezonlarining

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

oliy namunasi sifatida namoyon bo'lsa, "Tarixi Muhammadiy"da ular islom tarixining harakatlantiruvchi kuchi, Rasululloh maktabining eng mukammal tarbiyalanuvchilari hamda ummat uchun tarixiy-axloqiy ibrat timsoli sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan mazkur qiyosiy tahlil o'zbek mumtoz va diniy-ma'rifiy nasrida sahoba obrazining semantik transformatsiyasini yoritishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: chahoryorlar, Abu Bakr Siddiq, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon, Ali ibn Abu Tolib, Alisher Navoiy, Alixonto'ra Sog'unuy, "Nasoyim ul-muhabbat", "Tarixi Muhammadiy", qiyosiy tahlil, tasavvuf, siyrat, tazkira, diniy-ma'rifiy adabiyot, obraz talqini.

Kirish

Alisher Navoiy XV asrning yirik mutafakkiri va adibi bo'lib, "Nasoyim ul-muhabbat" asari Jomiy qalamiga mansub "Nafahot ul-uns"ning turkiy ruhda qayta ishlangan, kengaytirilgan va mahalliy ma'naviy-madaniy muhitga moslashtirilgan tazkiraviy namunasi; unda avliyolar, mashoyixlar va ruhoniylar komillik egalari haqida ma'lumot berilib, ma'naviy kamolot mezonlari ilgari suriladi. "Tarixi Muhammadiy" esa XX asrning ikkinchi yarmida Alixonto'ra Sog'unuy tomonidan eski o'zbek tilida yozilgan siyrat yo'nalishidagi asar bo'lib, unda Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom hayoti, islomning shakllanish jarayoni va dastlabki musulmonlar tarixiga doir voqealar ommabop va ta'sirchan usulda bayon etiladi. "Nasoyim ul-muhabbat"ning tasavvufiy-tazkiraviy tabiatiga qarshi o'laroq, "Tarixi Muhammadiy" tarixiy-siyra xarakteriga ega bo'lib, keng kitobxon qatlamiga diniy tarixni tushunarli shaklda yetkazishga qaratilgan. Shu sababli chahoryorlar obrazi bu ikki asarda bir xil diniy e'tiqodiy tayanchga ega bo'lsa-da, ularning talqin mezonlari, estetik vazifasi va bayon usuli tabiiy ravishda

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

farqlanadi. Chahoryorlar islom tarixida nafaqat Payg‘ambarimizning eng yaqin sahobalari, balki musulmon ummati uchun iymon, adolat, sadoqat, ilm, hayo, sabr va fidoyilikning tirik namunasi sifatida ulkan ahamiyat kasb etadi. O‘zbek adabiy-madaniy tafakkurida ham bu to‘rt siymo yuksak ehtirom bilan tilga olinib, ularning timsoli ko‘pincha ideal inson konsepsiyasi bilan bog‘lanadi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, “Nasoyim ul-muhabbat” va “Tarixi Muhammadiy”da chahoryorlar ta‘rifini qiyosiy o‘rganish orqali ikki turli davr, ikki turli janr va ikki turli ma‘naviy-estetik uslubda bir xil diniy markaziy siymolarning qanday yangicha semantik ko‘rinish kasb etganini aniqlash mumkin bo‘ladi. Bu esa nafaqat adabiy tahlil, balki islomiy manaviyat, o‘zbek nasriy tafakkuri, tasavvuf va siyrat adabiyoti o‘rtasidagi ichki aloqalarni anglash uchun ham muhimdir. Navoiy va Sog‘uniy bir-biridan asrlar bilan ajralib turgan bo‘lsa ham, har ikki muallifning diniy-ma‘rifiy niyati mushtarak: ular shunchaki tarixiy axborot berishni emas, balki o‘quvchini ma‘naviy tarbiyalashni ko‘zlaydi. Faqat bu tarbiyaning usuli boshqacha: Navoiy ruhiy-ma‘rifiy ishora, tazkiraviy ixchamlik va irfoniy qadriyatlar orqali ta‘sir etsa, Sog‘uniy voqea, rivoyat, tarixiy sharh va ochiq didaktik bayon bilan ta‘sir etadi. Demak, chahoryorlar obrazi bu ikki asarda umumiy e‘tiqodiy markazga ega bo‘lsa-da, ularning badiiy talqini janr, davr, muallif maqsadi va o‘quvchi auditoriyasiga ko‘ra o‘ziga xos shakllangan.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotning manba bazasini Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asari hamda Alixonto‘ra Sog‘uniyning “Tarixi Muhammadiy” asari tashkil etadi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tarixiy-qiyosiy, matnshunoslik, poetik tahlil, obrazlar sistemasi tahlili hamda germenevtik yondashuv metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida ikki asardagi chahoryorlar

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

obrazining umumiy va xos belgilarini aniqlashga e'tibor qaratildi; tarixiy-qiyosiy metod orqali esa asarlar yaratilgan davr muhitining obraz talqiniga ta'siri tahlil qilindi. Matnshunoslik yondashuvi asarlardagi ta'rif, tavsif, epitet, diniy terminologiya va ma'naviy tushunchalar qatlamini aniqlashda xizmat qildi. Poetik tahlil usuli har bir asarda chahoryorlar siymosining kompozitsion vazifasi, til- uslub xususiyatlari, ta'riflash strategiyasi va ma'no zichligini o'rganishda qo'llandi. Germenevtik yondashuv esa chahoryorlar obrazining bevosita yuzaki tavsifidan tashqari, uning ichki ma'naviy ma'nosi, muallif niyati va o'quvchi ongida yuzaga keltiradigan axloqiy ta'sirini sharhlash imkonini berdi. Tadqiqotda "chahoryorlar ta'rifi" deganda faqat tashqi maqtov yoki qisqa tavsif emas, balki har bir siymo bilan bog'langan fazilatlar sistemi, ularning muallif ideali bilan nisbatdagi o'rni, tarixiy va ma'naviy vazifasi, ularga bog'langan ramziy-axloqiy yuklama nazarda tutildi. Shuningdek, asarlardagi Abu Bakrga sidq va sadoqat, Umarga adolat va qat'iyat, Usmonga hayo va saxovat, Aliga ilm va shijoat singari an'anaviy tavsif modellarining qanchalik saqlanib qolgan yoki yangicha talqin qilinganiga alohida e'tibor berildi. Tadqiqotning yana bir muhim mezonni sifatida janrlararo farq olindi: "Nasoyim ul-muhabbat" tazkira va tasavvufiy manoqib xarakteridagi asar sifatida ko'proq ma'naviy maqomni, "Tarixi Muhammadiy" esa siyrat-tarixiy asar sifatida tarixiy voqelik va ibratli rivoyatni markazga chiqaradi. Shundan kelib chiqib, chahoryorlar talqini bir asarda ruhiy karomat va ma'naviy yetuklikning tevaragida, ikkinchisida esa tarixiy missiya va sunnatga sodiqlik mezonlari atrofida tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ikki asardagi ifoda uslubi, diniy leksika, tavsif etish darajasi, qahramonlashtirish usuli, muallifning baholovchi pozitsiyasi ham alohida kuzatildi. Natijada mazkur metodologik yondashuvlar chahoryorlar obrazining oddiy diniy qahramon sifatida emas, balki ma'naviy-estetik ideal modeli sifatidagi funksiyasini kompleks tarzda yoritishga xizmat qildi. Ayni paytda bu mavzuda nashrlar va matn variantlari kesimida

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

ayrim tafsilotlar turlicha berilishi mumkinligi e'tiborda tutildi; shuning uchun tahlilda asarlarning umumiy semantik yo'nalishi va yetakchi mazmuni belgilariga tayangan holda ilmiy xulosa chiqarish maqsadga muvofiq deb topildi.

Natijalar. Qiyosiy tahlil natijasida ma'lum bo'ldiki, "Nasoyim ul-muhabbat" va "Tarixi Muhammadiy" asarlarida chahoryorlar tasviri umumiy e'tiqodiy va axloqiy idealga tayanadi, biroq ularning talqin paradigmasi sezilarli darajada farq qiladi. Birinchi navbatda, "Nasoyim ul-muhabbat"da chahoryorlar tasviri ko'proq tasavvufiy silsila va valoyat manzillariga daxldor ma'naviy mezonlar bilan bog'langan. Bu asarda siymolar keng voqeaband tarixiy tafsilotlarda emas, balki ruhiy komillikning ishonchli namunasi, ilohiy muhabbat va ma'rifatga yaqinlikning tayanchi sifatida eslatiladi. Demak, Navoiy uchun chahoryorlar tarixiy shaxs bo'lishdan oldin ma'naviy otoritetdir. Bu yerda ta'rifning markazida ularning diniy maqomi, ruhiy ulug'ligi, Rasulullohga yaqinligi va ummat uchun irfoniy ibrat ekani turadi. "Tarixi Muhammadiy"da esa chahoryorlar obrazining funksiyasi ancha keng: ular islomning ilk davr tarixini harakatga keltiruvchi, siyra voqealarida faol ishtirok etuvchi, Payg'ambar alayhissalomning da'vati yo'lida jonini tikkan sahobalar sifatida tasvirlanadi. Sog'uniy ularni faqat fazilatlar majmui sifatida emas, balki tarixiy harakatdagi jonli qahramonlar, sinovlarda chiniqqan e'tiqod egalari va Rasululloh tarbiyasining eng oliy mahsuli sifatida talqin qiladi. Ikkinchi natija shundan iboratki, "Nasoyim ul-muhabbat"da ta'rif ixcham, ma'nodosh qatlamlari chuqur, ishoraviy va ma'naviy-biografik xarakterga ega bo'lsa, "Tarixi Muhammadiy"da ta'rif batafsilroq, tushuntiruvchi va voqelikka yaqinroq shaklda namoyon bo'ladi. Navoiy o'quvchidan diniy-ma'rifiy tayyorgarlikni kutadi; Sog'uniy esa kitobxonni yo'naltiradi, tushuntiradi, baholaydi va ko'pincha xulosani ochiq beradi. Uchinchi natija sifatida chahoryorlar fazilatlarining an'anaviy taqsimoti har ikki asarda ham

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

saqlanganini ko‘rish mumkin: Abu Bakr — sidq va mutlaq sadoqat timsoli; Umar — adolat, qat‘iyat va din yo‘lida keskin iroda timsoli; Usmon — hayo, saxovat va Qur‘on xizmatining timsoli; Ali — ilm, hikmat, jasorat va ruhiy kamolot timsoli. Biroq bu fazilatlar “Nasoyim ul-muhabbat”da ko‘proq konseptual-ramziy tabiatda, “Tarixi Muhammadiy”da esa ko‘proq voqea va tarixiy xizmatlar bilan mustahkamlangan tarzda ko‘rinadi. To‘rtinchi natija shuki, Navoiy asarida chahoryorlar tasviri butun avliyolar silsilasining ma‘naviy legitimatsiyasi uchun tayanch vazifa bajaradi, ya‘ni ular oriflar va mashoyixlar yo‘lining boshlanish nuqtalari sifatida idrok qilinadi. Sog‘uniy asarida esa ular diniy tarixning uzviy qatnashchilari, Rasululloh sunnatini jamiyat hayotiga tatbiq etgan va keyingi musulmon avlodlari uchun davlat, jamiyat, axloq va e‘tiqod modelini yaratgan buyuk siymolar sifatida ko‘rsatiladi. Beshinchi natija sifatida til va uslubdagi farq alohida ko‘zga tashlanadi: “Nasoyim ul-muhabbat” badiiy jihatdan mumtoz, qisqa, mazmunan siqiq va ruhiy-matnli bo‘lsa, “Tarixi Muhammadiy” ravon, xalqona, hissiy, izohli va kengroq didaktik ohangga ega. Shu sababli birinchisida chahoryorlar siymosi ko‘proq nurli ma‘naviy timsol, ikkinchisida esa tarixiy ibratli shaxs sifatida to‘liqroq gavdalanadi. Oltinchi muhim natija shundaki, chahoryorlar obrazi har ikki asarda ideal musulmon shaxs modelini ifodalashga xizmat qiladi, ammo bu idealning aks etish shakli turlicha: Navoiyda bu ideal ruhiy-ma‘rifiy cho‘qqi, Sog‘uniyda esa tarixiy-amaliy va axloqiy-amaliy namunadir. Ana shu natijalar ikki asar o‘rtasidagi umumiy diniy asos bilan estetik-funksional tafovutning birgalikda mavjudligini ko‘rsatadi.

Muhokama

Mazkur natijalarni chuqurroq talqin qilganda, avvalo, asarlarning janriy tabiati chahoryorlar obrazining ko‘rinishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatganini ko‘rish mumkin. “Nasoyim ul-muhabbat” tazkira sifatida avliyolar va mashoyixlar

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

manoqibini tizimlashtiradi, bunda asosiy e'tibor tarixiy voqea tafsilotlariga emas, balki ma'naviy maqom, ruhiy kamolot va karomat bilan bog'liq fazilatlar tasviriga qaratiladi. Shuning uchun chahoryorlar haqidagi ta'rif ham bu asarda ulug' ma'naviy zanjirning mutlaq tayanch nuqtalari sifatida beriladi. Ularning tarixiy amallari, siyosiy faoliyati yoki ijtimoiy boshqaruv tajribasi ikkinchi planda qolib, ularning valoyatga yaqinlik, sidq, zuhdu taqvo, ilohiy muhabbat va ilmdagi peshvoligi ko'proq oldinga chiqadi. Bu holat tasavvuf tafakkurining ichki mantiqiga mos: tasavvufiy adabiyot tarixiy fakti emas, ruhiy haqiqatni markazga qo'yadi. Demak, Navoiy uchun chahoryorlar tarixiy shaxs bo'lishdan tashqari, suluk va ma'rifat yo'lining eng oliy dalilidir. Ularning siymosi avliyo va oriflar silsilasining boshlanishidagi nurli manba bo'lib xizmat qiladi. "Tarixi Muhammadiy" da esa vaziyat mutlaqo boshqacha. Bu asar siyrat va tarixiy-diniy nasr bo'lgani uchun sahobalar, xususan, chahoryorlar Payg'ambar alayhissalom hayotining faol ishtirokchilari sifatida qalamga olinadi. Ular iymon keltirish, dini himoya qilish, hijrat, g'azotlar, jamiyat qurilishi va ummatga rahbarlik kabi tarixiy jarayonlarda ko'rinadi. Natijada Sog'uniy talqinida chahoryorlar faqat yuksak axloq sohiblari emas, balki tarixni o'zgartirgan amaliy shaxslardir. Bu yerda muallifning maqsadi o'quvchini faqat ruhlantirish emas, balki unga tarixiy ibrat ko'rsatish, islomning qanday fidoyilik va sadoqat evaziga qaror topganini anglatishdir. Shu sababli Sog'uniy uslubida emotsional-didaktik kuch yuqoriroq, baholovchi jumlar ko'proq, voqeani o'quvchiga yaqinlashtirishga xizmat qiluvchi sharhlar serobdir. Bu ikki turli bayon modeli aslida ikki davrning ma'naviy ehtiyojidan ham kelib chiqadi. XV asr Timurid muhitidagi Navoiy uchun ma'naviy va irfoni mukammallik, adabiy noziklik va tasavvufiy-ma'rifiy tafakkur birlamchi edi. XX asr bosimi, mafkuraviy ta'qiblar va diniy savod pasaygan sharoitda yashagan Sog'uniy uchun esa din tarixini ommaga sodda, ta'sirli va ishonarli shaklda yetkazish, e'tiqodiy tayanchni mustahkamlash,

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

unutilgan diniy xotirani tiklash birlamchi vazifa bo'ldi. Shuning uchun bir xil chahoryorlar obrazi turli davr ehtiyojiga ko'ra turlicha "faollashtirilgan": Navoiy ularni ko'proq ruhiy-irfoniy autoritet sifatida, Sog'uniy esa tarixiy-axloqiy peshvo sifatida ko'rsatadi. Shu nuqtada Abu Bakr Siddiq obrazining talqini ayniqsa muhim. Navoiyda Abu Bakrning sidqi ma'naviy mutlaq sadoqat sifatida, qalbning pokligi va haqiqatni darhol tasdiqlash qobiliyati sifatida ahamiyat kasb etadi; Sog'uniyda esa bu sidq siyrat voqealarida, Rasulullohga eng og'ir damlarda ham suyanch bo'lish, hijratdagi hamroh, islomning dastlabki tayanchi bo'lish kabi tarixiy mazmun bilan boyiydi. Umar ibn Xattob siymosida ham farq ko'rinadi: "Nasoyim ul-muhabbat" uchun Umar ilohiy haqiqatni himoya qiluvchi quvvat va adolatning ruhiy mezonini bo'lsa, "Tarixi Muhammadiy"da u islom jamoasining tashkiliy mustahkamligi, zulmga qarshi qat'iyat, ijtimoiy tartib va adolat timsoli sifatida yanada hayotiyroq namoyon bo'ladi. Usmon ibn Affon tasvirida mumtoz adabiyotga xos hayo, latofat, saxovat va nuroniylik ustuvor bo'lsa, Sog'uniy uni Qur'on xizmatida, musulmon jamiyatidagi fidokorligi va muloyim, pok tabiatli inson sifatida tarixiyroq ko'rsatadi. Ali ibn Abu Tolib obrazida esa ikki asar orasidagi umumiylik eng yuqori nuqtaga yetadi, chunki Ali siymosi ham tasavvufiy, ham tarixiy-nasriy adabiyot uchun teng darajada kuchli semantik markazga ega. Navoiy uchun Ali — ilm va valoyatning, hikmat va ruhiy qudratning timsoli; Sog'uniy uchun esa u shu bilan birga jangovar shijoat, haqiqatparastlik va Rasululloh tarbiyasining eng porloq natijalaridan biridir. Bu jihat tasodifiy emas. Tasavvuf an'anasida Ali ko'plab silsilalarning ma'naviy manbasi sifatida tasavvur qilinadi, tarixiy-siyra an'anasida esa u Payg'ambarimizning eng yaqin ahli bayt vakili va buyuk sahoba sifatida ko'riladi. Shuning uchun har ikki asarda Ali siymosining ma'no qatlamlari nisbatan zichroq va ko'p qirraliroq bo'lib chiqadi. Muhokamada yana bir muhim masala — til va uslubdir. Navoiy ifodasida qisqalik, balog'at, ishoraviylik va

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

ma'no teranligi ustun. Bunday uslub kitobxonni o'ylashga, matn ortidagi ma'naviy qatlamni fahmlashga undaydi. Sog'univ esa ko'proq ravshanlik, oydinlik va ta'sirchanlikni ko'zlaydi. U diniy tarixni keng omma tushunadigan tilda qayta hikoya qiladi. Natijada Navoiydagi chahoryorlar timsoli estetik jihatdan zich va ma'naviy jihatdan sublimatsiyalashgan bo'lsa, Sog'univdagisi ko'proq hissiy, tarixiy va didaktik ta'sirga ega. Har ikkisi ham kuchli, lekin maqsadi boshqa. Biri qalbni irfonga tayyorlaydi, ikkinchisi e'tiqodni tarixiy xotira bilan mustahkamlaydi. Shu bois ikki asardagi qiyosiy tahlil o'zbek diniy-ma'rifiy tafakkuridagi uzluksizlik va o'zgarish jarayonini ko'rsatadi: markaziy ideal o'zgarmaydi, ammo uni ifodalash shakli va funksiyasi zamon, muallif, janr va auditoriyaga qarab yangilanadi. Bu esa chahoryorlar obrazining qotib qolgan diniy klişe emas, balki har bir davr ma'naviy ehtiyojiga mos ravishda qayta talqin etilgan tirik estetik hodisa ekanini anglatadi. "Nasoyim ul-muhabbat" va "Tarixi Muhammadiy" orasidagi eng yirik farq ham shu yerda: birida chahoryorlar ruhiy maqomlar piramidasi ichida nur manbai, ikkinchisida esa tarixiy-siyra voqeligida komil inson va komil mo'minning amaliy modeli sifatida yashaydi. Demak, qiyosiy tahlil diniy siymolarning faqat bir xil e'tiqodiy doirada emas, balki turli adabiy sistemalarda turlicha vazifa bajarishini isbotlaydi.

Xulosa

"Nasoyim ul-muhabbat" va "Tarixi Muhammadiy" asarlarida chahoryorlar ta'rifining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, har ikki asarda Hazrati Abu Bakr, Hazrati Umar, Hazrati Usmon va Hazrati Ali siymosi islomiy komillikning oliy namunasi sifatida ulug'lanadi, ammo ularning adabiy vazifasi va semantik yuklamasi muallifning estetik maqsadi hamda asarning janriy tabiatiga qarab o'zgaradi. "Nasoyim ul-muhabbat"da chahoryorlar ma'naviy-irfoniy avtoritet, valoyat va komil ruhiy fazilatlarining sarchashmasi sifatida talqin qilinadi; bu

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

asarda ularning tarixiy faoliyatidan ko‘ra ma‘naviy maqomi va tasavvufiy mazmuni ustun turadi. “Tarixi Muhammadiy”da esa chahoryorlar siyra va islom tarixi voqealarining markaziy qahramonlari, Rasululloh da‘vatining ishonchli tayanchlari, e‘tiqod, adolat, hayo, ilm va shijoatning amaliy namunasi sifatida ko‘rsatiladi. Demak, Navoiy talqinida chahoryorlar ko‘proq ruhiy ideal, Sog‘uniy talqinida esa tarixiy-axloqiy ideal sifatida gavdalanadi. Shunga qaramay, ikki asarni birlashtirib turuvchi asosiy jihat — chahoryorlar siymosining ummat uchun ibrat va me‘yor vazifasini bajarishidir. Ular har ikki matnda ham individual qahramon emas, balki mo‘min shaxsiyati uchun ideal mezon vazifasini bajaradi. Abu Bakrda sidq, Umarda adolat, Usmonda hayo va saxovat, Alida ilm hamda shijoat kabi fazilatlar tizimi ikki asarda ham saqlanib qolgan bo‘lib, bu o‘zbek diniy-adabiy tafakkurida chahoryorlar obrazining mustahkam an‘naviy modeli mavjud ekanini ko‘rsatadi. Biroq bu model bir xil ko‘chirilmagan, balki har bir muallifning ma‘naviy-estetik konsepsiyasiga mos ravishda qayta talqin qilingan. Shu jihatdan mazkur qiyosiy tahlil diniy-ma‘rifiy matnlarda sahoba obrazining poetik va semantik transformatsiyasini anglashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek mumtoz adabiyoti, tasavvufiy nasr, siyrat adabiyoti va diniy obrazshunoslik bo‘yicha keyingi izlanishlar uchun metodik asos bo‘la oladi. Ayniqsa, chahoryorlar siymosini boshqa tazkira, manoqib, tarixiy va diniy-ma‘rifiy asarlar bilan solishtirish, ularning o‘zbek nasridagi tipologik o‘zgarishlarini yanada kengroq o‘rganish istiqbolli ilmiy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Navoiy, Alisher. *Nasoyim ul-muhabbat*. Turli nashrlar.
2. Sog‘uniy, Alixonto‘ra. *Tarixi Muhammadiy*. Toshkent, turli nashrlar.
3. Jomiy, Abdurahmon. *Nafahot ul-uns*.

Symposium on Natural and Applied Sciences

Hosted Online from London, United Kingdom

Date: 5th April, 2026

Website: <https://econferencia.com>

4. Komilov, N. *Tasavvuf*. Toshkent: Manaviyat, turli nashrlar.
5. Haqqulov, I. *Tasavvuf va she'riyat*. Toshkent, turli nashrlar.
6. Bertels, E. E. *Navoiy*.
7. Islom manbalari asosida sahobalar tarixi va fazilatlariga oid an'anaviy manbalar.
8. O'zbek mumtoz adabiyoti va diniy-ma'rifiy nasr tarixi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.